

ЦЕРКОВНА СТАРОВИНА

Галина Полієнко

●

ДОБРОЧИННІСТЬ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Дотримуючись давніх традицій і керуючись високими моральними цінностями, православна церква завжди під час війни та стихійного лиха активізувала свою добродійницьку діяльність та удосконалювала її форми і методи.

Досліджуючи проблему добродійності періоду Першої світової війни, відзначимо концепцію історика О.М.Доніка, суть якої включала ряд положень організаційного характеру: «до кінця 1914 року було створено низку філантропічних об'єднань, товариств, комітетів, попечительств для допомоги хворим, пораненим та скаліченим фронтовикам, їхнім родинам, дітям-сиротам, іншим категоріям цивільного населення, які фінансувалися як державою, церквою, так і громадськістю».¹ Діяльність Чернігівської єпархії дає підстави для такого висновку.

У справі благодійницької підтримки православна церква керувалася традиціями віри і християнської моралі, запроваджуючи також набутий суспільний світовий досвід. Не стало виключенням і заснування товариства Червоного Хреста. Ці товариства спочатку з'явилися в Швейцарії, а вже потім за підтримки Синоду і в нашій країні. Події 1881 року, коли за відсутності спеціально підготованих сестер милосердя під час епідемії холери для догляду за хворими запросили монахинь з жіночих монастирів Чернігівської єпархії, свідчать про їх значний внесок у справу медичної допомоги. Це стало основою для заснування 9 грудня 1893 року товариства Червоного Хреста імені св. Феодосія у Чернігові, яке ставило за мету лікувати не лише хворих і поранених воїнів, але й у мирний час допомагати тим, хто був обтяжений різними тілесними недугами².

З розгортанням подій Першої світової війни держава мобілізувала на військові потреби всі свої структури, до числа яких приєдналася й церква. Після оголошення війни 2 серпня 1914 року відбулося засідання Синоду, де обговорювалася програма дій в умовах війни. Синод закликав монастирі, церкви, православне населення до пожертвувань на лікування хворих і поранених воїнів, а також сім'ям тих, хто пішов на фронт, зобов'язував встановити по всіх церквах кухлі для збору грошей на користь Червоного Хреста і сімей, постраждалих у війні. Церковна влада запрошувала монастирі, товариства, всі заклади духовного відомства приготувати наявні вільні приміщення під шпиталі для хворих і поранених воїнів, і розпочати підготовку осіб із числа чернецтва для догляду за пораненими і хворими воїнами³. У Києві під головуванням митрополита Флавіана пройшли збори, на яких було вирішено відкрити лазарет на 50-100 чоловік. Для винайдення коштів щомісячно відраховувалося із прибутку церков Києва 5%, з жалування духовенства - 2%, а

також відкрили збір пожертвування за підписними листами, що дало в результаті 5000 руб. від церков, більш як 3000 - від духовенства, а сам Флавіан виділив на цю справу 1000 руб.⁴

Розпорядження Синоду від 20 липня 1914 р. про організацію в усіх православних парафіях допомоги сім'ям осіб, що знаходилися у війську, при посередництві попечительських рад спонукало Чернігівського єпископа Василя особисто взятися за цю справу. Маючи на увазі, що в Чернігівській єпархії існує вже добре організована мережа парафіяльних рад Братства Св. Михайла при всіх парафіяльних храмах, і ради ці своєчасно подають звітність про діяльність і кошти, що надходять у їх розпорядження, єпископ вирішив обов'язки опікунських рад, заснованих Синодом, покласти на функціонуючі уже парафіяльні ради.

Діяльність єпархіальної ради Братства Святого Михаїла в 1915 році була спрямована на задоволення викликаних війною невідкладних потреб і полегшення в суспільстві наслідків військових негараздів та активну участь у церковному житті держави. Єпархіальна рада Братства Святого Михаїла керувала роботою комітетів, повітових відділень і парафіяльних братств єпархії. Заходи духовного змісту спрямовувалися на моральне піднесення діючої армії і мирного тилу, а практично-філантропічного: мали на увазі задоволення матеріальних потреб, викликаних воєнним часом⁵. Серед таких заходів були постанови про грошові збори, продукти для фронту, допомога індивідуальною і колективною працею, оранка та збір урожаю з полів, доставка палива сім'ям воїнів, піклування про калік, інвалідів, сиріт, біженців і т.д. З початку війни парафіяльними братствами була організована планомірна і постійна допомога сім'ям тих, хто пішов на фронт. Усього з початку війни церковними організаціями було зібрано 720,170 руб. 41 коп.⁶

Друга, не менш важлива турбота - організація єпархіальною радою Братства в парафіях літніх ясел по догляду за дітьми. Влітку, коли робочий день старших дітей та дорослих членів сімей у полі тривав 16 год., особливо гостро стояла проблема догляду за малолітніми дітьми. Всього по єпархії у цей час функціонували 51 ясла. Лише в Борзенському повіті такі заклади відкрито було при Парафіївській церковно-парафіяльній школі, де з 5 липня по 1 жовтня знайшли прихист 2934 дітей віком до 10 років. У селі Ярославка Козелецького повіту ясла працювали в приміщенні земської школи з 1 по 28 червня (для 62 дітей віком до 8 років) під завідуванням священика Василя Цукровського, який для догляду за дітьми залучив своїх прихожан. На цю справу витрачалися кошти, виручені від концерту, влаштованого сумісними зусиллями вчителів парафіяльної та земської шкіл. У Новозибківському повіті ясла існували при⁷ церковних школах, причому лише в Плав'янській школі перебувало 1138 дітей⁸. Як бачимо, в екстремальній для народу ситуації духовні і цивільні організації об'єднувалися для надання допомоги, а священики залучали до цієї справи власні родини та учнів шкіл.

З початку війни у містах і густо населених містечках організовувалися лазарети для лікування хворих і поранених воїнів, а на пропозицію керівника Братства єпископа Чернігівського в один загально єпархіальний шпиталь, що знаходився в Лялицькому палаці, пам'ятці 300-річного ювілею царствування Дому Романових, було об'єднано більшість лікувальних закладів Чернігівської губернії.⁹ Браство, бажаючи бачити воїнів після одужання пристосованішими до умов цивільного життя, вирішило організувати спеціальні курси, де читалися лекції з сільського господарства (садівництва, рільництва, городництва, бджільництва, рибицтва тощо) і проводилися практичні заняття з плетіння виробів із лози. В межах Чернігівської єпархії функціонували лазарети: Чернігівський - при Духовній семінарії, Ніжинський - у приміщенні Введенського жіночого монастиря, Остерський, Сосницький і Стародубський з 1 березня 1915 року переведено до Лялицького палацу і приєднано до тамтешнього лазарету. Шпиталь у Новгород-Сіверському Спасо-Преображенському монастирі єпархіальна рада Братства вирішила перевести до хутора Миколаївського цього ж повіту і приєднати до

лазарету при Василівському єпархіяльному жіночому училищі, де читалися лекції з сільського господарства, щоб, повернувшись додому, воїни мали певну обізнаність у веденні господарства.¹⁰ Коштами для утримування лазаретів слугували відрахування жалування службовців духовно-навчальних закладів Чернігівської єпархії і Братських установ, училищної ради, церковних шкіл, а також з братського кухлика священнослужителів та тарілкові збори. Відрахування велися так: з осіб, що отримували місячне жалування до 50 руб. - 2%, від 50 до 100 руб. - 3 %, і з осіб, чиє жалування було більше 100 руб., відраховувалось по 5% на місяць.¹¹ Крім обов'язкових відрахувань із жалувань служителів, надходили добровільні пожертвування від парафіяльних братств. Так, до 1 січня 1916 року сума пожертвувань на єпархіяльний лазарет лише від парафіяльних братств досягла 19 289 руб. 95 коп. Вартість усіх пожертвувань, зібраних в 1915 р. парафіяльними братствами, продуктами, речами і грошима становила 694 449 руб. 11,5 коп.

У зборах пожертвувань грошима і речами під час Першої світової війни брали участь і парафіяльні школи Чернігівської єпархії. Так, учитель с. Лопатні Городнянського повіту І.Товстоліс обійшов домівки з трьома учнями і зібрав 8 крб. грошима, 3 пари нижньої білизни і 300 арш. полотна, з частини якого зшили 10 теплих жилетів для воїнів¹². Інші священники збирали по населених пунктах сорочки, кальсони, рушники, які потім відправляли до лазаретів Чернігівської єпархії та пересилали в діючу армію. Учні шкіл брали участь у зборах для Червоного Хреста, обходячи з кухлями свої села. Значні пожертвування збирали в повітах¹³. Завідувач школи грамоти містечка Гриньова Стародубського повіту А. Аліницький організував серед школярів збір речей перед святом Пасхи. В кожному із 23 торбинок учнів було покладено: пару білизни, шматок мила, чай, цукор, тютюн, пшеничні сухарі, папір, олівець, голку, нитки і шматок сала - усього на суму не менше 35 руб. Лише церковнопарафіяльними школами с. Ярославця Глухівського повіту з отриманого зі складу Червоного Хреста матеріалу було виготовлено 1127 штук різної білизни і 124 жилети. А Сновська двокласна залізнична школа Городнянського повіту, отримавши матеріал від Лібаво-Роменської залізниці, під керівництвом вчительки рукоділля А.Сальникової посила 100 пар теплої білизни. Особливу ініціативу по збору пожертвувань проявляли учні шкіл Чернігівської єпархії. Так, вихованці Ново-Млинської другокласної жіночої школи Сосницького повіту зібрали 62 руб., на котрі придбали полотно та вовну, і виготовили білизну та шкарпетки для поранених воїнів, що перебували на лікуванні в лазаретах духовного відомства єпархії, а від батьків учнів прийнято 100 аршинів тканини різного гатунку, 18 сорочок, 8 кальсонів, скатертину і 10 старих сорочок. Усі речі, які збиралися по єпархії учителями, учнями та їх батьками, передавалися до єпархіяльної училищної ради, а звідти одна частина - в єпархіяльний лазарет, а друга - в єпархіяльну раду Братства Святого Михаїла для відправки в діючу армію. Крім матеріальних пожертв, кращі учні церковних шкіл у недільні та святкові дні читали на селянських сходах газетні публікації про війну, про що повідомлялося в «Чернігівському віснику» та «Прихідському листку». 23 серпня в м. Глухові відбувся концерт за ініціативою і під керівництвом місцевого інспектора народних училищ М. Гридіна, а виручені 300 руб. від нього направили пораненим воїнам¹⁴. З такою ж метою 21 вересня в чернігівському єпархіяльному Миколаївському залі відбувся концерт з'єданого архієрейсько-соборного хору під керівництвом регента - священника М. Ступницького¹⁵.

На першому новорічному засіданні 13 січня 1915 року єпархіяльна рада визнала справу піклування про воїнів і сиріт, дітей воїнів як першочергову і таку, що цілком відповідає завданням і цілям Братства Святого Михаїла. Була прийнята постанова про те, що братствам потрібно взяти на себе турботу хоча б про одного із поранених чи сиріт. Якщо ж члени Братства не знайдуть для них притулку, то можуть організувати постійний збір на утримання воїнів і сиріт у загальноєпархіяльному притулку впродовж певного часу.

Коли в 1915 році армії потрібні були спеціального крою полотняні мішки (для

наповнення їх землею), єпархіальна рада Братства взялася за організацію їх виготовлення. По 200 аршинів полотна надійшло від ректора семінарії, від кафедрального Собору та від Троїцького архієрейського дому, а з коштів Братства на витрати, пов'язані з цією роботою, було асигновано 300 руб. Комісію по виготовленню мішків очолила дружина законовчителя гімназії Є. Величківська, а допомагала їй учителька єпархіального жіночого училища М. Богоявленська. Брали участь в організації цієї справи протоієрей Н. Могилевський та ігумен І. Климент. Приклад єпархіального Братства наслідували парафіяльні, які за 2 місяці надіслали до єпархіальної ради 22 529 аршинів полотна, 2 402 шт. готових мішків і 461 руб. 25 коп. грошової допомоги. Всього було виготовлено 8 200 мішків і передано чернігівському повітовому військовому начальнику для їх подальшої відправки за призначенням¹⁶.

У 1915 році на пропозицію єпископа Василя засновано єпархіальний комітет по влаштуванню біженців, покликаний надавати допомогу населенню із західних областей, що прибувало до Чернігова. Це стало специфічною проблемою для Чернігівської єпархії, з якою вона раніше не стикалася. Найближчим завданням діяльності комітету було розміщення біженців в існуючих будівлях духовного відомства, розташування по окремих приміщеннях евакуйованих духовних установ духовно-навчальних закладів, шкіл, духовних осіб та взагалі усіх прибулих, незважаючи на народності і віросповідання. У весняні і літні місяці, коли біженці прибували невеликими партіями, їх розміщали в «странноприймних» домах «під Валом» і «на Болдиних горах» разом з прочанами. А вже на кінець липня, коли біженців до Чернігова прибували тисячі, приміщення на Болдиних горах пристосували для приготування їжі. На кошти Братства тут щодня харчувалося до 500 осіб, інші - на Валу. Парафії організували збір на користь прибулих грошима, харчами і білизною, а парафіяльним Братствам було доручено сприяти біженцям у пошуку роботи та влаштуванні їхніх дітей у навчальні заклади¹⁷. Комісія також вишукувала кошти для надання першочергової допомоги біженцям та на невідкладні потреби, організувала постійні чергування на вокзалах для зустрічі евакуйованих установ і населення. Про наявні приміщення для біженців і вжиті на місцях заходи єпархіальний комітет своєчасно оповіщав центральні установи Синоду¹⁸.

Ще однією проблемою часу Першої світової війни була проблема військовополонених. Командир Московського військового округу сповіщав, що від піхотної дивізії прийшло повідомлення, яке викликало стурбованість станом утримання полонених у Вільно¹⁹. Всю країну збентежила інформація про публічний розстріл на очах бойових товаришів чотирьох воїнів-військовополонених, а також непосильна праця та інші жорстокі міри покарання²⁰.

Єпархіальна рада через газету «Черниговский церковно-общественный вестник» доручала головам парафіяльних братств організувати збір пожертв на користь військовополонених грошима, білизною, одягом, взуттям, чаєм, сухарями, тютюном, милом тощо. Ці збори направлялися у визначені радою пункти, а потім за відпрацьованою вже схемою - далі за призначенням²¹.

Таким чином, у часи бідувань народу, спричинених Першою світовою війною, православна церква, як завжди, виявляла соціальну активність і виступала організатором добродійної допомоги. До війни благодійна ініціатива церкви полягала у зборі грошей та речей для хворих і поранених воїнів, а з початком бойових дій розпочалося опікування дітьми-сиротами та сім'ями загиблих, що вимагало систематичної праці і довгострокових проектів. Влаштування Чернігівською єпархією біженців під час війни було новою формою церковної діяльності і вимагало створення спеціального комітету. Благодійна ініціатива православної церкви в Чернігівській єпархії часів Першої світової війни стала вагомим складовою підтримки різних категорій населення в годину глибоких суспільних потрясінь.

Джерела та література:

1. Донік О.М. Благодійність в Україні (XIX - початок XX ст.) // Український історичний журнал. - 2005. - № 4. - С. 173.
2. Значение новооткрытой свято Феодосиевской общины сестер милосердия // Приб. к Черниговским Епархиальным Известиям. -1894. - № 7. - С. 292-296. - (ч. неоф.).
3. Церковний вісник. - 1914. - № 30. - С.833.
4. Обзор церковной и общественной жизни // Вера и жизнь. -1914. - № 17-18. - С. 108.
5. Епархиальный совет Братства // Вера и жизнь. - 1916. - № 13-14. - С. 61.
6. Труды Епархиального Совета Братства по удовлетворению нужд военного времени // Вера и жизнь. - 1916. - № 13-14. - С. 62.
7. Участие церковных школ Черниговской епархии в настоящей Отечественной войне // Вера и жизнь. - 1916. - № 11-12. - С. 98.
8. Див: там само. - С. 98-105.
9. Труды Епархиального Совета Братства по удовлетворению нужд военного времени // Вера и жизнь. - 1916. - № 13-14. - С. 68.
10. Там само. - С. 69.
11. Там само. - С. 70.
12. Участие церковных школ Черниговской епархии в настоящей Отечественной войне // Вера и жизнь. - 1916. - № 7-8. - С. 79-93.
13. Див: там само.
14. Хроника местной жизни // Вера и жизнь. - 1914. - № 17-18. - С.134.
15. Там само. - С. 128.
16. Жизнь и деятельность Братства Святого Михаила, князя Черниговского в 1915 г. // Вера и жизнь. - 1916 - № 15-18. - С. 92-98
17. Там само. - С. 93.
18. Епархиальный комитет по устройству быта беженцев // Черниговская земская неделя. - 1915. - № 35. - С. 4.
19. Наши пленные в Вильне // Черниговский вестник - 1917. - № 19 (22 июля) - С. 4.
20. Борков И. Каковы наши враги и каково их обращение с нашими пленными воинами // Вера и жизнь. - 1916 - № 13-14. - С. 45-57.
21. Жизнь и деятельность Братства Святого Михаила, князя Черниговского в 1915 г. // Вера и жизнь. - 1916 - № 15-18. - С. 99.

